

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 80.033.2025
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова
доктору філософських наук, доценту,
в. о. завідувача кафедри культурології Одеського
національного університету імені І. І.Мечникова
ГОТИНЯН-ЖУРАВЛЬОВІЙ Віталії Віталіївні

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, доцента, професора кафедри філософії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
на дисертацію **Рижик Марії**
на тему «**Трансформація міфологічної свідомості у сучасному суспільстві
(на матеріалі індійської «нової міфології»)**»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 033
«Філософія», галузі знань 03 – «Гуманітарні науки»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

Проголошена Новою епохою десакралізація світу, і спроби розбудови у зв'язку з цим, суспільства як секулярного проекту, вже на початку ХХ століття довели свою невідповідність. «Елементи» сакрального як аспекти картини світу, природно давали про себе знати, і в якості міфологічних атрибутів суспільного життя, і в якості релігійних практик і пошуків. Попри наполегливі спроби науки раціоналізувати картину світу, світ залишав за собою сфери потаємного, ірраціонального, сокровенного. Саме тому, спроби дослідити онтологічні та екзистенційні аспекти міфологічного, набирали все більше обертів в рамках сучасного філософського дискурсу, що є цілком логічним. Чому?

Звернення до такого роду рефлексії вимагає від дослідника вміння працювати на міждисциплінарній площині та адаптувати результат до практичного рішення. Проблема міфологічної свідомості, аспектів та логіки її трансформації в сучасному суспільстві, відноситься до онтологічних засад людського співбуття. У зв'язку з цим, і актуалізується той потужний методологічний ресурс філософії, що вимагає максимального синтезу теоретико-емпіричної бази. Тож перед філософською рефлексією постає завдання осмислення сутнісних характеристик та напрямків трансформації

міфологічної свідомості в сучасному соціокультурному бутті у її міжкультурній перспективі. Саме на такі онтологічні, соціокультурні інтенції спрямована дисертаційна робота «Трансформація міфологічної свідомості у сучасному суспільстві (на матеріалі індійської «нової міфології»)» Марії Рижик, що надає проблематиці своєї актуальності та нових ракурсів розуміння питання.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідних тем №165 «Дослідження процесів інтеграції й диференціації в сучасному науковому та філософському знанні» (підстава для виконання теми – Наказ ректора ОНУ імені І. І. Мечникова № 3217-18 від 13.12.2016 р., номер державної реєстрації 0117U004073, терміни виконання 01.01.2017 – 31.12.2021) та № 331 «Історія філософії як основа розуміння складних процесів та компонентів сучасної наукової картини світу» (підстава для виконання теми – Наказ ОНУ імені І.І.Мечникова № 2234-18 від 02.12.2022 р., номер державної реєстрації 0123U101273, терміни виконання 01.12.2022 – 31.12.2027).

3. Наукова новизна та практична значущість одержаних результатів

Наукові положення та науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати проведеного Марією Рижик дослідження мають евристичне для філософії значення і полягають в наступному. Авторкою вперше здійснена комплексна філософська експлікація сутнісних характеристик та напрямків трансформації міфологічної свідомості в сучасному соціумі на прикладі індійської «нової міфології». В умовах зазначеної концептуалізації феномену окреслено теоретико-концептуальні та праксеологічні контури «нової міфології» на міжкультурному та локальному рівнях, де міф маніфестується як культурна матриця, як регулятор, «пусковий» механізм суспільних процесів, і як форма аналітики соціокультурного буття. Дисертантка, зокрема, зазначає, що «нова міфотворчість», притаманна сучасній культурі, представлена як сутнісний прояв трансформації міфологічної свідомості в сучасному суспільстві, що виконує функції збереження культурної пам'яті через модернізацію традиційних міфів, реактуалізацію їхньої ціннісно-смысловой сфери, а також функції інновації, креативності, компенсаторності.

У якості емпіричного підґрунтя трансформації міфологічної свідомості, авторкою було сфокусовано та визначено регіональну специфіку індійської «нової міфології», її характер в контексті мультикультуралізму, міжкультурного діалогу та базових тенденцій розвитку сучасної світової цивілізації. Такий ракурс дослідження розгорнувся в площині аналізу, по перше, основних напрямків рецепції міфу сучасними індійськими

дослідниками (здійснено філософсько-герменевтичний аналіз творів сучасних індійських міфологів Д. Паттанаїка, К. Кане, А. Трипаті), а по друге, впливу на осмислення феномену міфу в індійському гуманітарному полі західних теоретичних підходів (ритуалістських, психоаналітичних, неомарксистських та ін.).

Розглянуто метаморфози сакрального у «новій міфології» (на прикладі творів Д. Паттанаїка), що під впливом процесів глобалізації та мультикультуралізму проявляються в змістовних змінах ключових понять індійської міфології. У зв'язку з цим, зазначається тенденція до суттєвого спрощення онтологічних засад міфотворчості та вестернізація їхнього смислового ядра. Така комплексна спроба формування наукової новизни в дисертаційному дослідженні Марії Рижик є обґрунтованою та актуальною.

Необхідно зазначити, що практична значущість отриманих результатів дослідження Марії Рижик формує широке евристичне поле можливостей і дозволяє застосовувати їх як при розробці та викладанні навчальних курсів спеціальності 033 Філософія, а саме: «Соціальна філософія», «Релігієзнавство», «Культурологія», «Теорії міжкультурної комунікації», «Етика», а також предметів циклу гуманітарної підготовки, так і в розробці національних і регіональних державних програм з культурної та гуманітарної політики.

4. Повнота викладу матеріалу дисертації в публікаціях

Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 14 наукових працях, зокрема, 5 статтях (4 – одноосібні, 1 – в співавторстві) – у наукових фахових виданнях України, та 9 – у тезах конференцій. Дотримано вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць, а саме публікацій основного змісту дисертації.

Зміст публікацій здобувача, спрямованість міжнародних наукових конференцій, де відбулась апробація основних наукових положень та результатів дисертації, повною мірою розкривають дослідницьку проблему. В цілому дисертаційна робота за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, матеріали якого пройшли належну апробацію.

5. Ступінь обґрунтованості наукових положень

Ознайомлення з текстом дисертації Марії Рижик свідчить про те, що сформульовані наукові положення та висновки є обґрунтованими та в цілому відповідають вимогам до подібного виду досліджень, базуються на аналізі широкого спектру джерельної бази та емпіричних матеріалів. Основні положення щодо проблем трансформації міфологічної свідомості у сучасному суспільстві презентовано логічно та обґрунтовано. Результати дослідження

відповідають меті та завданням роботи, та представлені в основних висновках дослідження.

На достатньому теоретичному рівні представлено структурні елементи дослідження, його науковий апарат. Зокрема, цілком доречним та потенційним, на мою думку, є акцент на застосуванні комплексної методології дослідження даної проблематики, в якості концептуальної рамки якої Марія Рижик звертається до теоретичних підходів сучасних українських філософів. У свою чергу, з урахуванням «регіоналістики» дисертаційного дослідження, авторка опрацьовує корпус творів присвячених релігійно-філософським питанням міфологічних побудов (Н. Джха, С. Мадхукар, А. Мукхопадх'яй, С.Мукхопадх'яй, А. Ніврутті, С. К. Ядав та ін.). Аналізується логіка формування «нової міфології» (Д. Паттанаїка, А. Тріпаті й К. Кане), задля чого дисертантка застосовує методологію текстологічного та герменевтичного аналізу, як текстів класичної міфологічної традиції Індії, так і сучасних.

Мета та задачі дослідження сформульовані чітко, що обумовило логіку роботи та її структуру. Об'єкт та предмет є узгодженими. Це безпосередньо впливає на обґрунтованість наукових результатів та послідовність їх викладення. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів та висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 184 сторінки, з яких 150 сторінок основного тексту. Список джерел містить 163 позиції, із них 109 – джерела іноземними мовами. У тексті дисертації відсутні порушення академічної доброчесності.

У **першому розділі** роботи «Рецепція міфу в сучасному науковому дискурсі у міжкультурній перспективі: теоретико-методологічні засади дослідження», Марія Рижик в рамках міждисциплінарного підходу проводить інтерпретацію міфу у західному та українському контексті його дослідження. Дисертантка класифікує феномен, окреслює соціокультурний контекст індійської міфології та культури у науковому дискурсі Сходу та Заходу, зазначає методологічні орієнтири дослідження. В цій теоретичній канві Марія Рижик представляє основні положення авторської методологічної програми, що ґрунтується на синтезі теорій та ідей сучасних українських філософів (О.Кирилюк, Ю. Бродецька, З. Атаманюк, В. Готинян-Журавльова, А. Бойко, О. Погорелов, М. Карпенко, І. Голубович, В. Менжулін та ін.).

Для досягнення поставленої мети Марія Рижик у якості ключового концептуального елементу роботи обрала теорію універсалій культури (О.Кирилюк). Остання дозволяє розглядати міф як універсальний вимір культури, у якому проявляються категорії граничних основ – базові координати людського буття: народження, життя, смерть і безсмертя, – яким відповідають певні коди (зокрема, аліментарний, еротичний, агресивний та

інформаційний). Такий теоретико-методологічний крок дозволив авторці зосередитися на міфі, з одного боку, як культурній матриці, регуляторі, мотиваторі, «пусковому» механізмі суспільних процесів, а з іншого, – як формі аналітики соціокультурного буття.

Другий розділ роботи «Міфологічна свідомість у сучасній філософсько-гуманітарній думці. Феномен “нової міфології” та “нової міфотворчості”» дисертантка безпосередньо присвячує дослідженню феномена міфологічної свідомості та особливостям сучасних трансформацій останньої. В рамках даного розділу проводиться реверсія концептів «нова міфологія» та «нова міфотворчість» в контексті сучасної культури.

Міфологічна свідомість репрезентована як багаторівневий феномен, одна з найважливіших складових в системі суспільної свідомості. Уточнено розуміння ключових функцій міфологічної свідомості, що складають певну смислову єдність: функція забезпечення цілісності світу через формування єдиної картини світу; функція збереження та підтримки колективної пам'яті; функція забезпечення соціальної солідарності; функція символізації мислення, трансформації складних філософсько-релігійних ідей у зрозумілі для індивіда міфи; аксіологічна функція. Виділено два рівні міфологічної свідомості: об'єктивно-надіндивідуальний (колективний) та індивідуально-особистісний (персональний), на основі аналізу яких створено класифікацію особистісних типів (за ступенем інтенсивності та насиченості міфологічної свідомості): експерти-носії міфологічної свідомості, творці нових міфологічних смислів та ініціатори реактуалізації сюжетів міфів; передавачі-медіатори, які популяризують новаторські ідеї; споживачі, готові споживати нові міфологічні продукти; а також люди з ослабленим міфологічним сприйняттям, дистанційовані від міфологічних наративів.

Зазначається, що сучасні трансформації міфологічної свідомості і на колективному і на індивідуальному рівні маніфестують себе в різних формах. Найяскравіші форми такої маніфестації – «нова міфологія» (репрезентується в культурних продуктах (художні твори, фільми, серіали, твори мистецтва), де спостерігається переосмислення старих міфів та архетипів з адаптацією до сучасних реалій і проблем) та «нова міфотворчість». Концепт «нова міфотворчість» відображає процесуальність, перформативність культурних репрезентацій (с.84). Оптика «нової міфотворчості», на думку авторки, дозволяє спостерігати за створенням нових міфів та наративів, що відображають інтереси та цінності людини ХХІ століття. Зокрема, в індійській культурі ці креативні процеси репрезентовані у творах Д. Паттанаїка, А. Тріпаті та К. Кане, де традиційні індійські міфи розглядаються в контексті проблем сучасного глобалізованого світу.

У **третьому розділі** «Індійська “нова міфологія” в контексті сучасних трансформацій міфологічної свідомості та формування нових культурних практик» увагу сфокусовано на дослідженні трансформацій стародавніх індійських епосів у системі сучасних цінностей та моделях репрезентації індійської «нової міфології». На підставі здійсненого герменевтичного та текстологічного аналізу літературних творів у жанрі «нової міфології» сучасних індійських авторів (К. Кане, А. Тріпаті та Д. Паттанаїк) дисертантка виділяє константи (міфологічні універсали) «нової індійської міфотворчості».

Наголошується, що трансформації, які здійснюють сучасні індійські міфологи, ведуть до десакралізації міфів, перетворення міфонаратива на біографічне оповідання, до модернізації сюжетів з акцентом на проблематиці деколонізації, гендерної рівності, фемінізму, бізнес-сфери, корпоративної діяльності, лідерства, виховання та освіти. По суті, відбуваються комерціалізація, медіалізація, мовний зсув, зміна ієрархії в усталеній системі головних та другорядних персонажів, морально-етичні трансформації в системі героїв, що уособлюють добро та зло (як приклад, концепція «бізнес-сутри» запропонована Д. Паттанаїком).

У **четвертому розділі** «Метаморфози сакрального у “новій міфології” Девдатта Паттанаїка» дисертантка визначає базові релігійно-філософські концепти індуїстської традиції в інтерпретації «нової міфології» та робить спроби дослідити зміни сприйняття духовного в «новій індійській міфології» під впливом мультикультурних процесів. Розгляд метаморфоз сакрального у «новій міфології» Д.Паттанаїка дозволяє акцентувати симпліфікацію глибинного релігійно-філософського ядра класичної міфологічної системи, суттєве спрощення складних онтологічних концептів та понять, їх вестернізацію, адаптацію до запитів масової свідомості, що є свідченням кризи духовності.

В цілому, огляд тексту дисертаційного дослідження дозволяє говорити про теоретико-практичне значення та обґрунтованість основних положень роботи Марії Рижик, що містяться в розділах тексту, і відображені у висновках дисертації.

6. Оцінка змісту й оформлення дисертації

Дисертаційна робота є структурованою, логіка дослідження цілком обґрунтована. Зміст наукових праць доповнює основні положення дисертаційної роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду наукових робіт і відповідає встановленим вимогам. Стиль викладу наукових положень, матеріалів досліджень, висновків зрозумілий та доступний для сприйняття. Наукова робота є самостійною, завершеною працею, що пройшла належну апробацію.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Огляд основних положень та ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження Марії Рижик свідчить про вирішення авторкою поставленої мети й завдань роботи. Проте разом з тим, деякі положення дисертації є дискусійними. Саме тому, на мою думку, варто зробити певні зауваження та рекомендації для подальшого удосконалення та розробки заявленої проблематики.

Свій вибір ракурсу дисертаційного дослідження Марія Рижик обґрунтовує наступним чином: «для детального дослідження трансформації міфологічної свідомості та розвитку нової міфології ми зупинилися на Індії, оскільки саме в цій країні спостерігається активний розвиток нової міфотворчості... ця країна пройшла через процес деколонізації, який зараз відбувається в Україні. Переосмислення ідентичності, розвиток деколонізаційного дискурсу та пошук нових орієнтирів перетворюють Індію на своєрідний патерн деколонізаційних процесів» (с.20). Така аргументація є дійсно цікавою, але дещо спрощеною оптикою для аналізу тих деколонізаційних процесів, що відбуваються в сучасній Україні. Оскільки тут мова йде про превалювання християнської світоглядної системи, яка вочевидь відрізняється своєю ціннісно-нормативною, сенсовою, етичною, моральною складовими від міфологічної. Тож виникає питання чи можна говорити про патерність індійської «нової міфотворчості»? На цій власне основі і виникають наступні питання.

По-перше, аналізуючи сучасні трансформації міфологічної свідомості як на колективному, так і на індивідуальному рівнях їхньої маніфестації, авторка зазначає, що найяскравішими формами тут виступають «нова міфологія» та «нова міфотворчість». Концептуалізація зазначених понять є магістральною в авторській моделі, а тому безумовно необхідною. Саме тому Марія Рижик звертається до власної інтерпретації цих понять. Так, авторка зазначає, що «нова міфологія – це «продукти» (художні твори, фільми, серіали, твори мистецтва), в яких спостерігається переосмислення старих міфів та архетипів з адаптацією до сучасних реалій і проблем і акцентуванням на них (фемінізм, гендерні питання, проблема нерівності) – переважно, без впровадження новаторських ідей. По суті, міф залишається тим самим, автори та режисери пропонують читачам та глядачам поглянути на нього з іншої точки зору. Метою нової міфології ми б назвали збереження зв'язків міфу з традиційною культурною спадщиною, але в той же час з актуалізацією міфу для сприйняття сучасною людиною» (с.74).

У свою чергу концепт «нова міфотворчість» інтерпретується як процес створення абсолютно нових міфів та наративів, у яких відображаються

інтереси та цінності людини ХХІ століття. Як зазначає дисертантка, «мета цього феномена – формування абсолютно нових смислів для відображення поточних змін у соціумі» (с.74).

З огляду на те, що поняття «нова міфологія» та «нова міфотворчість» є концептуальними, на мою думку, досить умовною, нерельєфною лишається їх змістовна наповненість. Тож відкритим є питання: чи не є у цьому випадку поняття «нова міфотворчість» та «реміфологізація» однопорядковими? До того ж, Сама Марія Рижик зазначає, що надане розрізнення є умовним і виконує насамперед методологічну й методичну функцію в межах інтегральної дослідницької мети. У живій соціокультурній реальності «нова міфологія» та «нова міфотворчість» постають як різні модуси єдиного феномена.

По-друге, звертаючись до концепції «бізнес-сутри», запропонованої Д.Паттанайком як найконтroversійнішої репрезентації «нової міфотворчості» (підрозділ 3.2), авторка зазначає, що остання – це адаптація індійської міфології до менеджменту та корпоративної культури. «Цей феномен можна розглядати як спробу повернути сакральний вимір у повсякденне життя» (с.119). Таким чином, Марія Рижик ідентифікує вплив практик бізнес-сутри з філософським поворотом в індійській бізнес-комунікації (с.167). Як наслідок, виникає наступне питання-зауваження: стосовно того, що це реверсія, сумнівів немає, але чи коректно застосовувати поняття «філософський поворот» до змін такого типу? Оскільки мова йде не про повернення сакрального у повсякденне життя, а про спроби вульгаризувати сакральне.

По-третє, виникають питання щодо застосування в рамках аналізу проблеми певних категорій, за допомогою яких описується дослідницька модель. Так, наприклад, визначаючи вектори трансформації інтерпретацій стародавніх індійських епосів представниками індійської «нової міфології», авторка наголошує, що «механізми та практики трансформацій створюють певну цілісність, що складається з таких характеристик, як: комерціалізація та медіалізація, мовний зсув, посилення феміністичної складової, зміна ієрархії в усталеній системі головних та другорядних персонажів, морально-етичні трансформації в системі героїв, що уособлюють добро та зло, перевертання негативних та позитивних персонажів. експертна аналітична функція «нової міфотворчості» (с.165).

З огляду на дану аналітику, мова йде не про цілісність, а про виділення системних характеристик «нової міфології», як властивостей досліджуваного феномену, що у стані гармонійної взаємодії призводять до цілісності усіх аспектів. Іншими словами, мова йде про опис проявів «нової міфології» як світоглядної системи, а не якісний стан феномену.

В цілому, зазначені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

8. Загальний висновок

Враховуючи актуальність досліджуваної проблеми, наукову новизну положень дисертаційної роботи, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів, можна вважати, що дисертаційна робота Марії Рижик «Трансформація міфологічної свідомості у сучасному суспільстві (на матеріалі індійської «нової міфології»)» має завершений, систематизований характер і відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21 березня 2022 р., №502 від 19 травня 2023 року та №507 від 03 травня 2024, а її авторка, Марія Рижик заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 «Філософія» у галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

Доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

 Юлія БРОДЕЦЬКА